

Oorzaken van voortijdig schoolverlaten

Nienke Holter

September 2008

Nederlands Jeugdinstituut

Infolijn t (030) 230 65 64

e infojeugd@nji.nl

i www.nji.nl

Voortijdig schoolverlaten houdt in dat een jongere van school vertrekt zonder een *startkwalificatie* te behalen. Een startkwalificatie is een havo- of vwo-diploma, of een mbo-diploma op niveau 2. Een vmbo opleiding is geen startkwalificatie. Jongeren die na het behalen van hun vmbo-diploma geen vervolgopleiding doen, zijn voortijdig schoolverlaters.

Bij voortijdig schoolverlaten kunnen verschillende factoren een rol spelen. Zowel kenmerken op individueel niveau zoals sekse en leeftijd als kenmerken van de omgeving - gezin en school - kunnen het risico op voortijdig schoolverlaten vergroten of een kind of jongere er juist voor behoeden.

Risicofactoren

Het risico op voortijdig schoolverlaten kan samenhangen met individuele kenmerken van het kind, zogenaamde kindfactoren, maar ook met kenmerken van het gezin of de school, zogenaamde omgevingsfactoren.

Kindfactoren

Kindfactoren die mogelijk een rol spelen bij voortijdig schoolverlaten zijn sekse, leeftijd, etniciteit, cognitieve prestaties, handicaps en stoornissen, en persoonlijkheidskenmerken.

Sekse

Traag en Van der Velden (2008) hebben de rol van kind-, gezins- en schoolfactoren op schooluitval onderzocht. Daarvoor hebben ze gebruik gemaakt van de gegevens van ruim 19.000 leerlingen die in het kader van een onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek in de eerste klas van de middelbare school diverse vragenlijsten hebben ingevuld. De schoolcarrière van deze leerlingen wordt sinds het schooljaar 1989/1990 gevolgd. Dat levert waardevolle informatie op over de factoren die een rol bij spelen bij voortijdig schoolverlaten.

Uit dit onderzoek blijkt dat jongens bijna zeven maal meer risico lopen op voortijdig schoolverlaten zonder een enkel diploma. Dit verschil tussen jongens en meisjes verdwijnt in de groep jongeren die wel een vmbo-diploma behaalt en dan stopt. Daar vallen evenveel jongens als meisjes uit. De groep die na het behalen van hun vmbo-diploma met school stopt is formeel wel schoolverlater.

Ook blijkt dat jongens die uitvallen dit vergeleken met meisjes vaker doen vanwege hun gebrek aan motivatie en hun slechte schoolprestaties (Traag & Van der Velden, 2008).

Een onlangs verschenen rapport van het SCP (Herweijer, 2008) bevestigt het beeld dat jongens vaker uitvallen dan meisjes. Een mogelijke verklaring daarvoor is het verschil in het uiten van problemen: jongens vertonen vaker externaliserend probleemgedrag en meisjes vaker

internaliserend probleemgedrag. De hogere uitval bij jongens heeft waarschijnlijk voor een deel te maken met deze verschillen.

Leeftijd

Ook leeftijd speelt een rol in voortijdig schoolverlaten: hoe ouder jongeren zijn, hoe vaker zij uitvallen. Zo komt schooluitval op de basisschool nauwelijks voor en gebeurt het vooral op de middelbare school. Wel stapelen de risico's zich voor veel voortijdig schoolverlaters al op jonge leeftijd op en begint het proces van voortijdig schoolverlaten dus al op jonge leeftijd. Een kind dat bijvoorbeeld al met een taalachterstand de kleuterklas betreedt, heeft een grote kans om op latere leeftijd het onderwijs voortijdig te verlaten (zie het schema van Junger-Tas op bladzijde 5).

Etniciteit

In diverse studies is de invloed van etniciteit op schooluitval onderzocht. De resultaten zijn niet eenduidig. Sommige Amerikaanse onderzoekers concluderen dat leerlingen van Afro-Amerikaanse en Spaanstalige afkomst vaker voortijdig het onderwijs verlaten. Volgens andere studies verdwijnt dit verschil wanneer de negatieve kenmerken die samenhangen met het behoren tot een minderheidsgroep - zoals wonen in een slechte buurt en een lager gezinsinkomen - worden weggenomen (Battin-Pearson, Newcomb, Abbott, Hill, Catalano & Hawkins, 2000).

In de studie van Traag en Van der Velden (2008) is wel een effect van etniciteit gevonden. Wanneer kenmerken van individu, gezin en school niet verschillen, lopen jongeren met een Nederlandse en jongeren met een andere etnische achtergrond evenveel risico op het voortijdig schoolverlaten zonder een enkel diploma. Wel verlaten allochtone jongeren vergeleken met autochtone jongeren minder vaak het onderwijs nadat zij een vmbo-diploma hebben gehaald. Allochtone jongeren blijven dus langer op school zitten. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat deze jongeren vaker extra hun best doen om hun relatieve achterstandssituatie te compenseren.

Herweijer (2008) concludeert in tegenstelling tot Traag en Van der Velden juist dat leerlingen uit minderheidsgroepen een groter risico op uitval hebben vergeleken met autochtone leerlingen. Met name de eerste generatie allochtonen, Antillianen en Arubanen en overige niet-westerse allochtonen lopen meer risico op voortijdig schoolverlaten. In het basisonderwijs is de achterstand van allochtone leerlingen waarschijnlijk te wijten aan factoren als de taal die thuis gesproken wordt, opvoedingsgewoonten en de geringe bekendheid met het Nederlandse onderwijs. In het voortgezet onderwijs is de hoge uitval van leerlingen uit minderheden grotendeels te herleiden tot de lage sociaal-economische status van hun ouders en hun lagere prestatieniveau bij aanvang van het voortgezet onderwijs (Tesser en Iedema, 2001 in: Herweijer, 2008; Herweijer, 2003 in: Herweijer, 2003).

Cognitieve prestaties, handicaps en stoornissen

Leerlingen die uiteindelijk zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten, behaalden aan het eind van de basisschool minder goede schoolresultaten en kregen een lager schooladvies dan leerlingen die wel een havo-, vwo- of hoger diploma behalen. (Traag & Van der Velden, 2008). Ook bleken deze jongeren minder gemotiveerd en beschouwden zij de school als een weinig positieve omgeving. Onderzoek van Battin-Pearson en collega's (2000) laat zien dat slechte schoolprestaties de duidelijkste voorboden zijn van voortijdig schoolverlaten. Ook het zittenblijven als gevolg van onvoldoende schoolprestaties blijkt een belangrijke risicofactor te zijn voor voortijdig schoolverlaten (Alexander, Entwisle & Kabbani, 2001).

De Inspectie van het Onderwijs (2007a, in Herweijer, 2008) wijst er daarnaast nog op dat een kwart van de kinderen bij het verlaten van de basisschool onvoldoende kan lezen. Hierdoor hebben deze leerlingen moeite met het lezen van teksten uit schoolboeken, wat de prestaties en de motivatie niet ten goede komt.

Ook een handicap of een stoornis kan een reguliere schoolloopbaan in de weg staan. Voor een groep jongeren is het behalen van een startkwalificatie niet haalbaar als gevolg van hun beperkte cognitieve vermogens. Ook kinderen met lichamelijke beperkingen of stoornissen zoals ADHD kunnen moeite hebben met het behalen van een startkwalificatie. Deze leerlingen werden vroeger opgevangen binnen het speciaal onderwijs, maar volgen tegenwoordig vaak regulier onderwijs met extra ondersteuning. Deze extra ondersteuning is misschien niet altijd voldoende om het nadeel van de beperking te compenseren. Gevolg is dat deze leerlingen, meer dan vroeger, moeite hebben met het behalen van een startkwalificatie.

Persoonlijkheidskenmerken

Junger-Tas (2002) noemt naast bovenstaande kindkenmerken ook persoonlijkheidskenmerken zoals temperament, impulsiviteit, aandachtsstoornissen, gebrekkige sociale vaardigheden, gebrekkige zelfcontrole en hyperactiviteit als risicofactoren voor voortijdig schoolverlaten. Ook is het denkbaar dat bepaalde angststoornissen leiden tot schoolweigering en daarmee voortijdig schoolverlaten in de hand werken. Hierover is echter weinig bekend.

Omgevingsfactoren

Omgevingsfactoren die een rol spelen bij voortijdig schoolverlaten zijn gezinskenmerken, leeftijdgenoten en schoolkenmerken.

Gezinskenmerken

Leerlingen uit gezinnen met een lage sociaal-economische status lopen meer risico om voortijdig en zonder diploma het onderwijs te verlaten (Alexander, Entwisle & Kabbani, 2001; Traag & Van der Velden, 2008). Uit Nederlands onderzoek blijkt dat kinderen uit gezinnen met een lagere sociaal-economische status op grond van de baan van de ouders, ongeveer 50 procent meer kans hebben om voortijdig het onderwijs te verlaten dan kinderen uit gezinnen met een hogere sociaal-economische status. Opvallend is dat kinderen van ouders met een eigen onderneming het minste risico lopen op voortijdig schoolverlaten. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat deze jongeren misschien de zaak van hun ouders willen overnemen en daardoor een duidelijk toekomstperspectief hebben.

Volgens Amerikaans onderzoek zijn de risico's voor jongeren uit gezinnen met een lage sociaal-economische status groter. Van deze jongeren valt 60 procent voortijdig uit, terwijl dit bij leerlingen uit gezinnen met een hoge sociaal-economische status slechts voor 15 procent geldt (Alexander, Entwisle & Kabbani, 2001).

Uit onderzoek van Battin-Pearson et al. (2000) blijkt armoede in het gezin de kans op voortijdig schoolverlaten te vergroten, zelfs wanneer de betreffende jongere goed mee kan komen op school. Ook het opleidingsniveau en de ondersteuning van de ouders spelen een belangrijke rol in het risico op voortijdig schoolverlaten. Met elk extra jaar opleiding van de ouder, neemt het risico voor de jongere met 7 procent af. Leerlingen die van hun ouders geen aanmoediging en ondersteuning krijgen, hebben 50 procent meer kans op schooluitval dan jongeren die dit wel krijgen (Traag & Van der Velden, 2008).

De gezinssamenstelling blijkt eveneens van invloed te zijn: kinderen uit eenoudergezinnen (Alexander, Entwisle & Kabbani, 2001; Traag & Van der Velden, 2008) en kinderen uit gezinnen met

vier of meer kinderen lopen meer risico op voortijdig schoolverlaten. Ook kinderen zonder broers of zussen lopen meer risico op schooluitval zonder diploma. Dit verschil verdwijnt wanneer wordt gekeken naar de groep die wel een vmbo-diploma behaalt en dan stopt, maar dus formeel wel schoolverlater is (Traag & Van der Velden, 2008). Als mogelijke verklaringen voor het feit dat kinderen uit eenoudergezinnen vaker voortijdig het onderwijs verlaten geeft Herweijer (2008) de spanningen die aan een echtscheiding voorafgaan en financiële problemen in het gezin.

Alexander, Entwisle & Kabbani (2001) hebben een groep kinderen uit de eerste klas, van zes of zeven jaar oud, gevolgd tot vijf jaar na de verwachte *high school graduation* op ongeveer 23-jarige leeftijd. De jongeren zijn afkomstig uit Baltimore. Deze stad heeft een zeer hoge schooluitval: 42 procent van de leerlingen vertrekt van school zonder een diploma. Uit dit onderzoek blijkt dat van de kinderen met een tienermoeder 54 procent uitvalt, terwijl dat bij 38 procent van de kinderen die geen tienermoeder hebben het geval is. Ook kinderen die binnen het gezin veel stressvolle situaties meemaken zoals echtscheiding of verhuizing lopen meer risico op voortijdig schooluitval.

Al deze losse risico's gaan in het leven van de betreffende kinderen vaak samen. Van de kinderen uit gezinnen met een lage sociaal-economische status, valt 55 procent uit als ze uit een tweoudergezin komen en 65 procent als ze uit een eenoudergezin komen. Als het stressniveau in de tweoudergezinnen meevalt, dan zal 50 procent van deze kinderen voortijdig de school verlaten. Als er binnen de eenoudergezinnen relatief veel stress bestaat, dat stijgt het percentage voortijdig schoolverlaters naar maar liefst 69 procent.

Leeftijdgenoten

In het voortgezet onderwijs worden leeftijdgenoten steeds belangrijker voor leerlingen (Schaffer, 1996). Ellebogen en Chamberland (1997) hebben onderzoek gedaan naar het vriendennetwerk van jongeren met en zonder verhoogd risico op schoolverlaten. Hiervoor hebben 191 leerlingen tussen de 14 en 16 jaar tweemaal een vragenlijst ingevuld: éénmaal aan het begin en éénmaal aan het eind van het schooljaar. Uit het onderzoek komt naar voren dat jongeren met een verhoogd risico vaker een schoolverlater als goede vriend hebben en dat ze gedurende het schooljaar meer schoolverlaters in hun bredere vriendennetwerk krijgen. Ook hebben deze jongeren vaker vrienden die fulltime werken: één derde tegenover 7 procent in de groep zonder verhoogd risico. Jongeren zonder verhoogd risico hebben meer vrienden die ze van school kennen en worden minder vaak door hun leeftijdgenoten afgewezen vergeleken met jongeren mét een verhoogd risico.

De omgang met antisociale leeftijdgenoten blijkt de kans op voortijdig schoolverlaten te vergroten, ook wanneer de betreffende jongere nog goed mee kan komen op school (Battin-Pearson et al., 2000).

Schoolkenmerken

Bij schooluitval spelen de kenmerken van een school ook een belangrijke rol. Zo blijkt dat het risico op voortijdig schoolverlaten groter is op scholen met een relatief groot aantal leerlingen van verschillende etnische achtergronden, zelfs wanneer het individuele effect hiervan hetzelfde is.

Wanneer er op een school 10 procent minder leerlingen met verschillende etnische achtergronden zitten, dan neemt het risico op schooluitval af met 13 procent. Ook lopen leerlingen van scholen in grote steden anderhalf keer zoveel risico op voortijdig schoolverlaten.

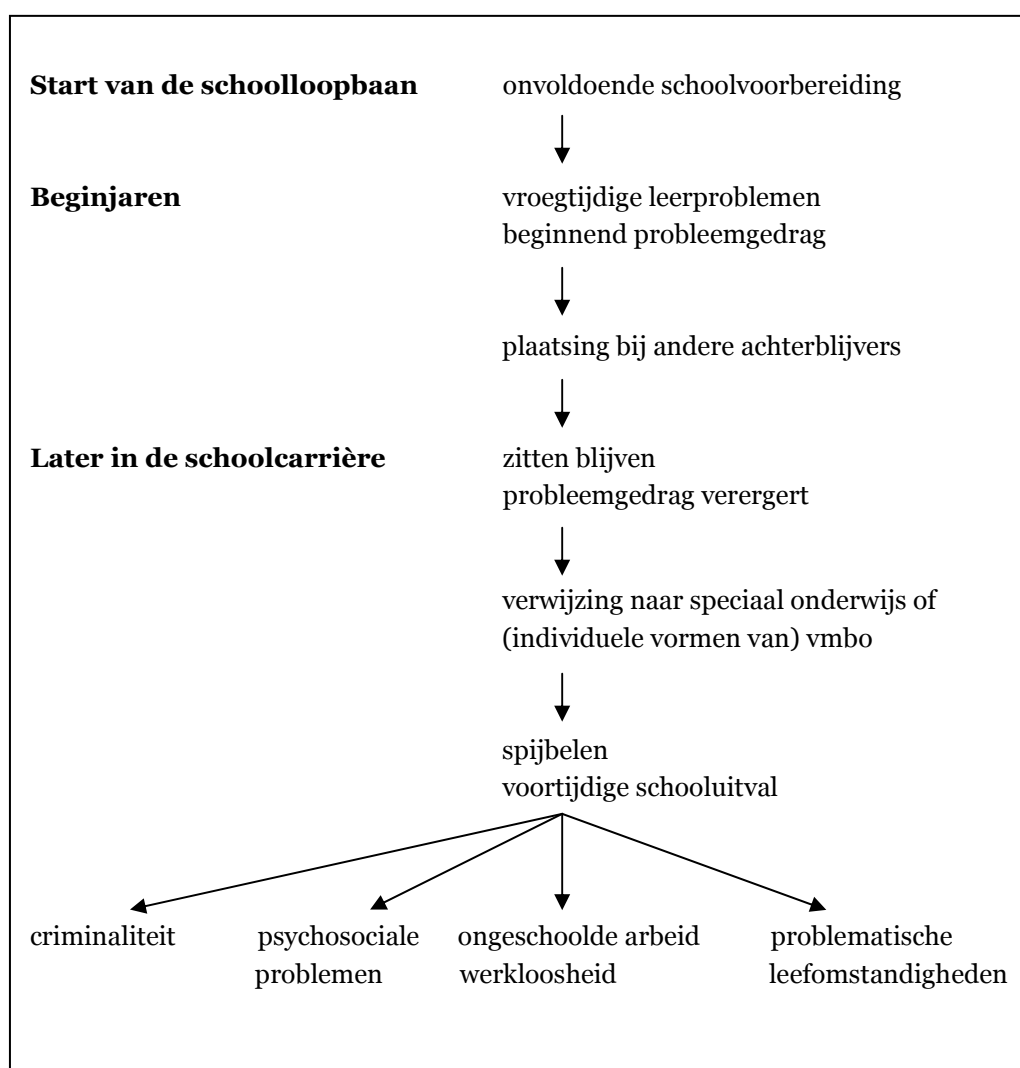
Tot slot is gekeken naar de heterogeniteit van de school, dat wil zeggen of de school alleen lagere onderwijsvormen aanbiedt of naast lage onderwijsvormen ook hoge onderwijsvormen. Het blijkt dat jongeren die op een school zitten waar ook hogere onderwijsvormen worden aangeboden, 25 procent minder risico lopen op schooluitval. Mogelijk is dit het resultaat van een beter academisch klimaat

op de school en van de omgang met leerlingen die hogere vormen van onderwijs volgen (Traag & Van der Velden, 2008).

Volgens de Inspectie van het Onderwijs (2007, in Herweijer, 2008) is de voortijdige schooluitval op scholen in de grote steden aanzienlijk groter dan in de rest van het land. Deels is dit te herleiden tot de samenstelling van de schoolpopulatie, maar ook kenmerken van het leven in een grote stad spelen hierin een rol: risicocumulatie, alternatieve vormen van vrijetijdbesteding en ruimere mogelijkheden om aan sociale controle te ontsnappen.

Cumulatie van risicofactoren

Kinderen uit achterstandssituaties hebben vaak te maken met een opeenstapeling van bovenstaande risicofactoren. Junger-Tas (2002) geeft het mogelijke negatieve ontwikkelingstraject van deze kinderen als volgt weer:

In dit schema ligt de nadruk op de rol van de school, maar het is het samenspel van oorzaken - ook binnen het gezin, de wijdere omgeving en het kind zelf - dat de uitkomst bepaalt. Wel heeft het onderwijs door de hoeveelheid tijd die kinderen er in doorbrengen, meer mogelijkheden dan andere instellingen om risicogedrag positief te beïnvloeden (Sherman et al., 1998, in: Junger-Tas, 2002).

Beschermende factoren

Beschermende factoren voor probleemgedrag op school zijn onder meer een warme en ondersteunende ouder-kind relatie, een effectieve ondersteuningsstructuur in de sociale omgeving, goede sociale vaardigheden en schoolprestaties van het kind van het kind genoemd (Junger-Tas, 2002). Rutter (1979, in Junger-Tas, 2002) vond bijvoorbeeld dat leerlingen die goed konden lezen, minder gedragsproblemen op school hadden dan slecht lezende leerlingen, onafhankelijk van het sociale milieu waaruit ze kwamen.

Ook een goede relatie tussen een leerling en de leerkracht kan een beschermende factor zijn. Tot slot lijkt het hebben van een concreet toekomstperspectief een beschermende factor, net als het opgroeien in een gezin waarin onderwijs als waardevol wordt beschouwd.

Bronnen

Alexander, K.L., Entwisle, D.R. & Kabbani, N.S. (2001). The dropout process in life course perspective: early risk factors at home and school. *Teachers College Record*, 103, 760-822.

Battin-Pearson, S., Newcomb, M.D., Abbott, R.D., Hill, K.G., Catalano, R.F., Hawkins, J.D. (2002). Predictors of early high school dropout: a test of five theories. *Journal of Educational Psychology*, 92, 568-582.

Ellenbogen, S. & Chamerland, C. (1997). The peer relations of dropouts: a comparative study of at-risk and not at-risk youths. *Journal of Adolescence*, 20, 355-367.

Herweijer, L. (2008). Gestruikeld voor de start: de school verlaten zonder startkwalificatie. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Junger-Tas, J. (2002). *Preventie van antisociaal gedrag in het onderwijs*. Den Haag: Ministerie van Justitie.

Schaffer, H.R. (1996). *Social Development*. Oxford: Blackwell Publishers.

Traag, T., & Van der Velden, R.K.W. (2008). Early school-leaving in the Netherlands. The role of student-, family- and school factors for early school-leaving in lower secondary education. Maastricht: Research Centre for Education and the Labour Market.

